

Danas 23. Veljače 1989.

NA KRIŽU NACIJE

Subota, 20. Avgusta

Povratak, kroz vrelinu i zaparu, u Beograd. Na Auto-putu Bratstva i jedinstva nepregledne kolone »savreinenih nomada« — manje je turista, mnogo više »ekonomskih migranata« na putu u »bolji život« a uz duga stajanja.

Koliko je Jugoslovena moglo da radi i zaradi da je to odista auto-put? Koliko je putovanja i života zagorčano, pa i prekinuto? Zar i to nisu merila racionalnosti, i ljudskosti jedne (ekonomske) politike? Da li smo ovaj put odista pojмили kao put u svet, ali i kao put sveta k nama? Još uvek ga poimamo jednostrano - uglavnom kao put k »zapadu«, zaboravljajući, tako često, da vodi i na »istok«. Šta je nama uopšte »zapad«? Jednima je i on do Sutle, drugima odmah iza slavonskih šuma, trećima do Bubanj-Potoka... A zar i Japan nije »zapad« koji ima i svoj »istok«? Otkud sve prisutnija nesposobnost da se misli i živi celina Jugoslavije sa svim njenim posebnostima, zatim, da se pojmi pripadanje evropskoj civilizaciji, ali i čovečanstvu? Deobe i provincijalizacija duha i divota, kao opsesija i kao »mera stvari«, su, čini mi se, u samoj suštini pojma »balkanizacija« koji je, po svemu sudeći, najviši domet i sudbina nas najvatrenijih »zapadnjaka«, ali i »istočnjaka«.

Prisećam se predloga jednog irskog teoretičara da se promisli kategorija »višenacionalnog pojedince« kao jedna od mogućnosti za ostvarivanje ravnopravnosti i integracije (na primer, Turčina u zapadnonemačko društvo) ali i kao priznanje postojanja slojevitosti u čovekovoj identifikaciji gde je »nacionalna ravan« tek jedna i sama višeznačna. Zar smo odista pripremljeni da čoveka žrtvujemo na »krst nacije«? Zašto ljude »smeštati u naciju« (to je precizno izrekao Emir Kusturica) kada to »bez ostatka«, jednostavno, nije ni moguće.

Jedno od naših prvih pitanja je kako kroz nanose dnevne politike doći do stvarno postojećeg čoveka (neki vole da kažu »običan čovek« potpuno zaboravljajući da je svaki čovek i neobičan, pogotovu kada je svoj). Ima li bez odgovora na ovo pitanje »socijalizma s ljudskim likom« o kome su me učili? I kako je moguće bez odgovaranja na ovo pitanje rešavati i otvorena bolna pitanja poput kosovskog, na primer. A to se sve »sistematičnije« zaboravlja kao zadatak, kao mera stvarne ljudske pa i nacionalne emancipovanosti. Svejedno da li će se individualnost čoveka poništavati njegovim »smeštanjem« u naciju, u »narod« ili u »masu«.

Ne znam zašto, ali prisećam se stihova W.B. Yeats-a: Ja pozivam pred unutrašnje oko/bunar odavno zagašen i suv/i grane odavno ogoljene vetrom...

Veče, tv dnevnicu. Kažu: Srbi i Crnogorci s Kosova stigli u goste u Titograd (kasnije svratiti i u Kolašin).

Svi smo u Jugoslaviji, »zajedničkoj domovini«, a jedan kod drugog »gostujemo«. Stvarno, kada ćemo biti i kod sebe?

Znači, dogodilo se! Dogodilo se mnogo toga na i oko Kosova. Ali, u nas, na kraju krajeva, ništa kao da se i nije dogodilo dok se ne protumači i opiše. Ništa bez političkih ocenjivača i štampe!

Dogodilo se, danas, početak primirja između Irana i Iraka, uz zapaženu ulogu Jugoslavije oko milion žrtava osmogodišnjeg iscrpljivanja i Irana i Iraka. Ko je sve i šta zaradio u tome, pokazaće vreme. ali i danas je jasno da je čovečanstvo, pa valjda i najusijanije glave što su u nas sve glasnije i vrelije, zaradilo još jedno saznanje o istinskom besmislu ratovanja.

O zajedničkoj domovini i vešenacionalnom pojedincu, mitinzima i krizi nacionalne države, nedosljednosti samoupravljanja, malim Loyolama, stihovima Crnjanskog, strahu od pisanja i ravnopravnosti jezika

Nedelja - Ponedjeljak, 21. i 22. Avgusta

Nedelja. Dan štampe. Trebalo bi pregledati sve što je »interesantnije« u proteklih mesec dana. I letimični pogled potvrđuje: naša svakodnevnica u ogledalu štampe, prevashodno je ideološka i dnevno-politička. Naravno, političke dimenzije drame na Kosovu i ustavne promene vodeće mesto u štampi zaslužile su svojim izuzetnim društvenim i političkim značajem ali i žestokom politizacijom. Uostalom, zar je i bilo politike bez politizacije? Problem je samo kako se, u pravom trenutku, prikloniti racionalnom političkom odlučivanju i ponašanju a ne satirati ljude (njihove emocije, ideale i sposobnosti) u »opsednutošću« politikom.

Naslovi različiti, i kažu puno. Znam, menjaće se i naslovi i sadržaji pisanja o tome šta je bilo u Titogradu (i Kolašinu), ali je sigurno da upravo takvo pisanje potvrđuje svojevrsni pluralizam, interesa, doduše, manje pluralizam ideja.

A »mitinzi« u Titogradu (i Kolašinu) (mada će ih biti, pod ovim političkim pretpostavkama, još više, masovnijih i »zapaljivijih«) na sebi svojstven osamostaljeni, i ideološko preokrenuti, način pokazali su da je pitanje političke i socijalne integracije i emancipacije, na Kosovu i u Jugoslaviji, do dramatičnosti s prizvukom moguće tragedije, otvoreno. Danas, ključno je pitanje strategije društvenog razvoja a to se sve više zaboravlja u okrilju birokratske tajnosti i udobnosti, ali i u žaru mitingovanja. I ova zborovanja su pokazala da je, danas i u nas, u krizi model nacionalne državne i birokratske integracije. Ništa se ne menja na stvari ni ako se spas vidi u istom tom modelu samo »pakovano na drugi način«. Kosovo je »najslabija karika« na kojoj je estatističko-birokratska kontrarevolucija najjasnije i najdrastičnije došla do izražaja, skrivajući se iz svog jedinog zaklona - (među)nacionalnog sukobljavanja. Zar bi bez te socijalno-političke zaleđine velikoalbanski nacionalizam i separatizam imao snagu pokretača eskalacije krize (među)nacionalnih odnosa koja dolazi do samih granica (ne)mogućnosti zajedničkog življenja i pratećeg preliivanja na celu Jugoslaviju.

U zlokobnoj igri »ksenofobičnog nacionalizma« i rasističko-fašističkih projekata i prakse »etničkog čišćenja« Kosova i drugih »prostora« je i iseljavanje Srba i Crnogoraca s Kosova, ali i zanemarivanje uzroka produbljavanja klasnih razlika u čitavom društvu, pa i na Kosovu, naravno, i među Albancima. No, možda će na jednoj od narednih »rasprava« ili »zborova« i povodom Kosova, a to je i najvažnije, u praktičnoj akciji »na promeni stanja«, pored već odomaćenih parola o slobodi, iznići i parole: »Rada i socijalne pravde!«

U »nacionalnom smislu« pouka je, odavno, jasna: kad god socijalističke »snage« zanemare pitanje nacije, ili žele da ga rešavaju »uz pomoć« nacionalizma, nacija postaje »opšta oznaka« za sve i svašta a nacionalizam činilac okupljanja i trošenja energije i emocija ljudi na suprotstavljanje socijalizmu, nacionalnoj emancipaciji i ravnopravnosti. I zaista, samo »politički slepci« ne vide šta sve to znači.

I ovi »mitinzi« pokazali su da je nastavljeno produbljivanje jaza između »vlasti« (sada je »u igri« pre svega savezno partijsko i državno rukovodstvo) i »naroda«. No, jasno je, moraće »vlast« da se susretne i s mnogim po nju »škakljivim« dimenzijama života, ali i da se potvrdi i kao demkratska vlast i kao jugoslovenska. To je moguće samo približavanjem autentičnim interesima radničke klase. naroda, nacije i narodnosti. Međutim, to je sve teže s rasplamsavanjem žestoke

ideološke i otuđujuće borbe za »pribavljanje« legitimnosti ovom autentičnošću (doduše, za sada, uglavnom u ime i na račun »naroda« i nacije) »pojedininim« frakcijama vlasti.

»Miting« inače označava sastanak, ali on ima i značenje masovnog javnog okupljanja i ispoljavanja podrške nekome ili nečemu. Kao deo političke prakse ustaljuje se početkom ovoga veka. Za sada on se nije potvrdio kao oblik »neposredne akcije« naroda već kao sigurni put njegovog pretvaranja u poslušnu »masu« koja, doduše, zauzvrat, dobija mogućnosti da ispolji mnoge probleme i emocije ali ne i da neposredno utiče i kontroliše njihovo rešavanje i zadovoljavanje.

Pre dvadeset godina, u ove dane, okončano je, vojnom »bratskom pomoći«, »Praško proleće«. A *Solidarnost* za koju je pre nekoliko dana J. Urban kazao da »trajno pripada prošlosti« izgleda da živi i da je živahna. No, kriza prakse u društvima koja se nazivaju socijalističkima je, i dalje, činjenica. Ali, i sve je jasnije koja sredstva ne vode njenom razrešavanju. Možda su i otuda sve primamljivije reč »perestrojka« i ideja samoupravljanja.

Naš problem je, očigledno, u nedoslednosti ideji samoupravljanja. O tome govore i sve učestalija prisećanja na '68'. I zaista, odgovori na izazove otvaranja naše društvene krize nisu bili pravi.

Okreni-obrni: etatizam i nacionalizam nisu sredstva razrešavanja krize socijalizma.

Utorak, 23. Avgusta

Kiša pada. Sada, naše »agro-dodole« mogu malo da se odmore. Završio sam čitanje knjige: Ignacio Loyola; *Načela Jezuita*.

Loyola, poreklom Baskijac. što za celu priču izgleda nije bez značaja osnivač i »duhovni otac« reda jezuita postavio je kao osnovni cilj redu uspostavljanje isključive vlasti (katoličke crkve i pape). To bi se postiglo jačanjem privrženosti vernika i preobražavanjem nevernika i jeretika po »metodu« cilj opravdava (posvećuje) sredstvo. Loyola, nije stvarao »nove velike ideje«. On je, kao što se kaže i u predgovoru ovog značajnog izdanja, iz »duha vremena« i (crkvene) tradicije načinio spoj s vojničkim i osvajačkim duhom kao i misticizmom i samosvešću novovekovnog čoveka. »Borbena crkva« je praksa, a »svet nevernika« »front i zadatak!« »Duhovne vežbe«, koje Loyola preporučuje, dovode čoveka do saznanja da je đavo svuda oko nas. A kako on menja i likove i okolnosti svog pojavljivanja, Loyola će radi lakšeg prepoznavanja sačiniti »katalog« namera i činova u kojima se smeta zao duh (*sumae de Casibus Conscientiae*). Inače »centralna figura« je, na putu k nebu, »duhovni vođa« koji ima moć razlikovanja duhova što mu daje neograničeno pravo nad dušama ljudi.

Molim za oprostaj što preskačem vekove i različitosti »prilika« i ljudi kada pitam: koliko je »malih Loyola« među i u nama. I koliko će još »knjiga popisnica«, ideja i namera biti napravljeno i koliko akcija »čišćenja« još sprovedeno. Znam, novovekovna politika, a možda ni novovekovni čovek, ne mogu bez toga. Ali, zar nije socijalizam u svojoj ideji iskorak iz tog sveta?

I dalje pada kiša.

Sreda, 24. avgusta.

Beograd je velegrad u kome možete, i u samo jednom danu, da susretete mnogo poznanika pa i prijatelja. Možda mi je i zbog toga današnji dan bio dan susretanja i razgovora? Različite teme, mišljenja i neslaganja. Jedno je zajedničko pitanje što nam se to zbiva.

Beležim da je M. Vitorović, govoreći o klasnoj prirodi etatizma rekao: na bazi državne, kolektivne svojine politički život postoji samo na nivou »nadgradnje«. Proizvođačka »masa« ne postoji kao subjekt politike. U takvim društvenim okolnostima, kritika etatizma nije »u modi«. Na delu je borba oko toga koja će frakcija »nadgradnje« da preuzme komandne palice države.

Čitam u knjizi Ernesta Gellnera *Nations and Nationalisms* da nacionalističko djelovanje nije nikakvo stalno svojstvo ljudi već da se ono aktuelizuje u doba kriza. Ova misao kao da pogađa i ono što vidimo i osećamo i »na svojoj koži«. Reč je o onome što stvara sve rašireniji osećaj bezumlja. A najgore je što se jasno ne vidi kraj, kao što ovih dana reče Srđan Karanović.

Prisjećam se stiha Miloša Crnjanskog. Ne znam zašto se stihovi javljaju kao uteha i razjašnjenje. Da li je i to »misija« poezije?: »Ne, nisam pre rođenja znao nijednu tugu, / tuđom je rukom sve to po meni razasuto. / Znam, polako idem u jednu patnju dugu / i znam, pognuću glavu kad lišće bude žuto«...

Trebalo bi, ponovo, pročitati sjajan roman Crnjanskog *Kod Hiperborejaca*. Ako me sećanje ne vara, u njemu je reč i o ovom našem vremenu ali skreću mi pažnju i da je sve to već opisano i analizirano u *18. Brimeru Luj Bonaparte*.

Jedan od današnjih razgovora koji je započeo na ove i slične teme (u Kolarcu) filozof Ratko Nešković »začinjava« citiranjem starog grčkog epigrama: »Kad starci nisu mrzovoljni, bogovi, ih nagrađuju tako što im šalju lepe devojke da ih presreću na putu«. Čini mi se da je Andre Gide (u Močvari) zapazio: kada se upustiš u razgovore sa filozofom, na kraju, zaboraviš početak i povod razgovora.

Pažnja! Vidim *Kod konja. Klasni neprijatelj* (N. Williamsa i A. Lukaća sa odista dobrom A. Dobrom) je, još uvek, u našem gradu. Da li će i on u goste (u Zagreb, Split ili Prištinu...)?

Četvrtak, 25. Avgusta

Pregled pošte. *Pravni fakultet* u Beogradu priprema savetovanje o nacrtu amandmana na Ustav SR Srbije (pozivaju da obradim temu međunacionalnih odnosa u SR Srbiji). Tri marksistička centra i jedna rasprava: »Jugoslavenstvo juče, danas i sutra« (meni »namenjuju« temu »Jugoslovenstvo i pravo nacije na samoopredeljenje do otcepljenja«). *Memorijalni centar* i Politička škola *Josip Broz Tito* kao i Jugoslavenski centar *Edvard Kardelj* pripremaju naučni skup: »Tito i koncepcija socijalizma (1948-1958—1988) (meni »sleđuje« tema nacije i nacionalne emancipacije u socijalizmu).

Prisećam se da je početkom 80-ih godina u Jugoslaviji boravila delegacija *Akademije NR Kine* koja je vodila razgovore u vezi sa svojim projektima: »Kako je Jugoslavija rešila nacionalno pitanje« i »Titova koncepcija rešavanja nacionalnog pitanja«. Možda bi trebalo videti da li su oni završili rad jer to mi izgleda kao najbrža moguća ispomoć.

Petak, 26. avgusta

Moja brižna mati misli da je skoro sve šta ja napišem »dobro« ali da, možda, sada nije vreme za pisanje pogotovo, čula je, ne za *Danas*. Ipak, završavam tekst koji bi trebalo da bude dnevnik ali to nije.

Ovaj tekst je napisan ekavskom »varijantom«. Neko će, s pravom, reći da je to moje »nacionalno ograničenje«. Ali, to je i jedan od dometa moga samopotvrđivanja i izraza. Otuda i sledeće upozorenje urednicima, lektorima i štamparima. *Danasa*: Poštujte mi »varijantu«. To je jedan od najboljih načina da se izborite i za poštovanje *Danasa* ali i mnogo važnijih vrednosti i principa življenja i delovanja. (Danas je, u ovoj poruci, i adresa i sintagma).

Na pitanje: čemu uopšte ovaj i ovakav Dnevnik siguran sam da bi moj drugar Zdravko Grebo odgovorio: Nako!